

Пётра Рудкоўскі*

Summary

In the Belarusian noosphere two types of thinking about national identity can be found. The first one is essentially monological, i. e. providing a number of unquestioned and undiscussable concepts of the «true face» of the Belarusian nation. As the exemplification of this type of thinking the author lists two ideologies: the Belarusian state ideology and the nationalistic ideology of the Conservative Christian Party of Zianon Paźniak. The second type of the identity thinking is pluralistic and dialogical, providing public discussion as the way of finding of the optimal formula of the Belarusian identity. The main thesis of this paper is that each type of the identity thinking is inspired by a different ontology: the first (monological) is deeply connected with the substantialistic interpretation of Aristotle's *ousia*, while the second one (dialogical) seems to be in close connection with Heideggerian concept of *ousia-physis*, understood as a «permanent bearing» and «permanent being born». The author tries to show the significance of Heidegger's ontology as the potential source of the developing of the dialogical culture in the Belarusian public sphere.

Keywords: identity, *ousia*, substance, *physis*, *aletheia*.

Зацікаўленьне такімі праблемамі, як «беларускасьць», «нацыянальнасьць», «ідэнтчнасьць», апошнім часам вельмі характэрнае для айчынай інтэлектуальнай прасторы. Наагул, само зьяўленьне фэномэну «беларускага мысьленьня» – як сугеруе Акудовіч – цесна зьвязана з фактам усьведамленьня *Беларусі як інтэлектуальнай праблемы*. Яшчэ не закончыліся палемікі й дэбаты вакол «нацыянальнага праекту», «культурнай прыпіскі» і «моўнага пытання», як жыцьцё падсунула нам новыя тэмы для асэнсоўваньня: падзеі леташняга сакавіка, зьяўленьне новых сымбляў на палітычнай сцэне (Мілінкевіч і Казулін), чарговая (фікцыйная ці рэальная) пэрспэктыва аншлюсу з боку Расеі і неверагодна інтэнсіўная «патрыятызацыя» палітыкі беларускай улады.

Праблематызацыя Беларусі, як здаецца, пачала рэальна набліжаць адно да другога інтэлектуальныя і культурныя асяродкі. Тэза П'ера Бурд'ё, на якую зьвяртаў увагу Палескі,

* Пётра Рудкоўскі – магістар філязофіі (Ягелёнскі ўнівэрсытэт, Кракаў), магістар багаслоўя (Папская акадэмія навук у Кракаве), выкладчык ЭГУ (логіка, метады навуковага даследаваньня); e-mail: piatruk@gazeta.pl.

што «ў канфлікце і шляхам канфлікту нараджаецца пэўная форма кансэнсусу»¹, мабыць, пацьвярджаецца беларускім досьведам. Прадстаўнікі розных моўна-культурных і сьветапоглядных опцыяў у працэсе дыскусіяў і спрэчак паміж сабой пачалі заўважаць, што існуе пэўная «сфэра *x*», якая іх аб'ядноўвае. Сфэра *x* пакуль неідэнтыфікавальная, яна, можна сказаць, яшчэ «нявыяўленая», тым ня менш, розныя беларусы пачалі заўважаць, што іх аб'ядноўвае агульны боль і нейкае больш або менш выразнае адчуваньне, што «нешта ня так».

Існуюць, аднак, таксама нарацыі, якія прадугледжваюць «адзіна правільную» трактоўку такіх ідэяў, як беларускасьць, нацыянальнасьць ці ідэнтычнасьць. Гэтыя нарацыі можна назваць «беспраблемнымі», бо яны не дапускаюць плюралізму і крытычнай дыскусіі вакол нацыянальнай ідэі. Праблемы, калі і ёсьць, маюць выключна *вонкавы* характар: яны паходзяць ці то ад тых, «хто не разумее», ці тых, «хто не ўсьведамляе», або тых, «хто не дасьпеў» альбо хто папросту «прадаўся». Прыкладамі такога беспраблемнага мысьленьня аб Беларусі могуць быць дыскурсы афіцыйнай ідэалёгіі або дыскурсы нацыяналістаў права-кансэрватыўнай фармацыі, засяроджаных у асноўным вакол КХП БНФ.

Мабыць, невыпадкова вышэйпрыведзеная ідэнтыфікацыя беспраблемнага мысьленьня аб Беларусі супадае зь ідэнтыфікацыяй Янавым Палескім двух нацыянальных праектаў, арыентаваных на «моцную сувэрэннасьць»². Праект «моцнай сувэрэннасьці» заўжды мусіць прадугледжваць рэдукцыю альбо нават і скасаваньне праблемных пытанняў, паколькі іх дапушчэньне азначае таксама дапушчэньне свабодных дыскусіяў, а свабодныя дыскусіі ў сваю чаргу ўтвараюць пэрманэнтную пагрозу для зададзенай артадоксіі.

На маю думку, за гэтымі двума спосабамі мысьленьня аб Беларусі – «праблемным» і «беспраблемным» – стаяць дзьве розныя філязафічныя традыцыі. Першая традыцыя – гэта субстанцыяналісцка-эсэнцыялісцкая, прыкладам якой можа быць мэтафізыка Арыстотэля (дакладней, пэўная інтэрпрэтацыя мэтафізыкі Арыстотэля), а другая традыцыя – экзыстэнцыялісцкая, прыкладам якой можа быць філязофія Гайдэгера. На першую я схільны ўскладаць адказнасьць за фэномэн «беспраблемнага мысьленьня» ў беларускай наасфэры, а другой схільны прыпісваць функцыю стымуляцыі «праблемнага мысьленьня». Гэты артыкул будзе спробай абгрунтаваць вышэйпастаўленую тэзу.

Preliminaria: быцьцё, бытнасьць і самабытнасьць

Праблематыка быцьця, існаваньня, бытаваньня і сутнасьці традыцыйна лічыцца фундаментальнаю для мэтафізыкі і анталёгіі. Кажучы мэтафарычна, *быцьцё* – гэта першае слова, якое вучацца вымаўляць філёзафы. Вымаўляюць яны яго, аднак, па-рознаму і пры дапамозе розных словаў. У клясычных мовах можам знайсці прынамсі па

паўтузіне такіх словаў: *esse, ens, essentia, entitas, praesentia, existentia* (лаціна), *εἶναι, ὄν, οὐσία, ὄντα, παρουσία, ἔξουσία* (старажытнагрэцкая).

Мабыць, нічога новага не скажу, заявіўшы, што разважаньні пра нацыянальную ідэнтычнасьць заўсёды маюць мэтафізічна-анталягічны посмак і суправаджаюцца апэляцыямі да «быцьця». Прыгадайма фразы, часта спатыканыя ў тэкстах нацыябудаўнікоў: «*быцьці ці ня быць* беларускаму народу?», «захаваць/адрадіць/вынайсьці ўласную самабытнасьць» альбо «Быў. Ёсьць. Буду» (сказанае Ул. Караткевічам ня толькі ад свайго імя, але таксама ад імя беларускага народу). Сэмантыка «быцьця» мае якуюсь таямнічую і неспасьцігальную энэргетыку, якая вабіць і інтрыгуе, і прымушае паўтараць «быцьцё», як мантру, у найбольш важных і значных падзеях нашага асабістага ці калектыўнага жыцьця.

Быцьцё – гэта філізафічная мантра, практыкаваньне якой прыносіць дзіўную асалоду, вядзе да супакаеньня і патолі. Але далёка ня кожны здольны спазнаць на сабе гэта бласлаўлёнае супакаеньне, а толькі той, хто перад гэтым перажыў... *занепакаеньне!* Занепакаеньне сваім быцьцём і быцьцём уласнага асяродзьдзя, напрыклад, народу. Гэта прыкладна тое, што Гайдэгер менаваў словам *Angst*, трывогай, якая ёсьць умовай аўтэнтычнага быцьця і перадумовай філізафаваньня.

Усякая мантра складаецца зь некалькіх галосных і санорных гукаў, сярод якіх ёсьць якісь дамінатны гук, гук, які ўвесьчасна вяртаецца ў мантры і нясе галоўную адказнасьць за рытміку дыханьня. Такой дамінантай у нашых разважаньнях (якія мы ўжо акрэсьлілі як разнавіднасьць філізафічнай мантры) будзе грэцкае слова *οὐσία*, якое заходнеэўрапейская культура ўспрымала зазвычай скрозь прызму лацінскага перакладу на *substantia*. Практыкаваньні ў вымаўленьні гэта слова будуць весьціся са сьведомасьцю, што спосаб яго вымаўленьня абумоўлівае наша стаўленьне да народу-нацыі. Можна нават зарызыкаваць нэаплатанічную тэзу, што *народ-нацыя – гэта адзін з этапў эманцыпаваньня οὐσία...*

1. Нерухомая і пазачасовая «сутнасьць» Арыстотэля

Буду абапірацца ў асноўным на два тэксты Арыстотэля: *Катэгорыі*³ і *Мэтафізыку*⁴. Слова *οὐσία* (узія) пакінем пакуль у «нязгвалчаным» стане, гзн. цытуючы Арыстотэля, ня будзем яго перакладаць:

«Узія ў найдакладнейшай, першапачатковай і найвышэйшай ступені ёсьць тым, пры дапамозе чаго немагчыма акрэсьліваць суб'ект⁵, і тым, што ня можа знаходзіцца ў суб'екце. ... Другімі ўзіямі называюцца віды (εἶδη), да якіх належаць узіі ў першым значэньні, а таксама роды (γενή), якія аб'ядноўваюць гэтыя віды».⁶

Ousia явіцца тут як *суб'ект, носьбіт прыметаў*, тое, што можна акрэсьліваць, а што не акрэсьлівае іншага. Вось гэты чалавек, вось гэты конь, вось гэты стол (важная ў гэтым кантэксьце функцыя ўказальных займеньнікаў «вось гэты» больш зручна перадаецца

ў мовах, якія маюць акрэсьлены артыкль, напр. анг. *the man* або грэцк. *ho anthropos*) зьяўляюцца тым, што Арыстотэль называе *ousiai protai* – «першыя ўзії». У аналітычнай традыцыі яны атрымалі назоў «канкрэтныя партыкуляры» (*concrete particulare*), гзн. аб'екты, лёгка распазнавальныя пры дапамозе органаў пачуцця ў непасрэдным сутыкненні зь імі. Гэта зьмест першага сказу цытаванага фрагмэнту *Катэгорыяў*. У другім жа сказе знаходзім панятак *ousiai deuterai*, «другія ўзії». «Чалавек увогуле» (*anthropos kat'holou*) інакш існуе, чым *вось гэты* (канкрэтна-партыкулярны) чалавек (*anthropos kat'bekaston*), можна яго, аднак, на думку Арыстотэля, трактаваць як *узія*. Чаму пазбаўлены індывідуальнасці мэнтальны канструкт (якім ёсць *anthropos kat'holou*) акрэсьліваецца тут той самай назвай, што і канкрэтныя партыкуляры? Што хаваецца за пазбаўленымі акрэсьленай сэмантыкі словамі «*prote*» і «*deutera*»?

Перш, чым будзем спрабаваць адказаць на гэтыя пытанні, зьвернем увагі на некалькі іншых цвёрджанняў Арыстотэля на тэму *ўзії*:

«І далей, паколькі першыя ўзії зьяўляюцца падложкам усіх астатніх рэчаў, яны называюцца ўзіямі ў найбольш сьціслым значэньні».⁷

Зьяўляецца тут панятак *hypokeimenon*, якое значыць *падложжа*, *надстава*, *база*. Відавочна, гэткая інтэрпрэтацыя паняцця *ousia* і дазволіла асацыяваць яго з *hypo-stasis* (літаральна: пад-става), а гэта ў сваю чаргу легітымавала пераклад грэцкага *οὐσία* на лацінскую мову як *sub-stantia* (пад-става, літаральная калька *hypo-stasis*). Але гэта тычыцца перадусім першых узіяў. Наконт другіх узіяў Арыстотэль сьцьвярджае наступнае:

«Што тычыцца другіх узіяў, то хоць форма іхняй назвы – калі гаворым пра чалавека або жывёліну – сугеруе, што яна адносіцца да пэўнага “гэтага вось”, то ўсё ж насамрэч гэта ня так; другая ўзія адносіцца да пэўнае якасці, бо аб'ект ня ёсць – як у выпадку першых узіяў – адзін, але як “чалавекам”, так і “жывёлінай” акрэсьліваем⁸ пэўныя аб'екты».⁹

Мы папярэдне адзначылі, што інтэрпрэтацыя паняцця *ousia prote* як *hypo-stasis*, *sub-stantia*, *sub-iectum*, *над-ложжа* цалкам апраўданае. Але ці такую інтэрпрэтацыю можна «апраўдаць» у дачыненні да *ousia deuterai*? Другая ўзія – гэта, на думку Арыстотэля, нейкая якасць (*poiotes tis*), хоць, як прыкмячае трохі далей філэзаф, гаворка ідзе пра якасць не ў прамым сэнсе слова, як напр. у выпадку белі альбо кругласці.¹⁰ Дык ці будзе апраўданай гіпастазійна-субстанцыялісцкая інтэрпрэтацыя «другіх узіяў», калі яны ўспрымаюцца Стагірытам як «пэўная якасць»? Не сьпяшайся з адказам, чытайма уважліва далей *Катэгорыі*.

Чарговай спэцыфікай *узії* ў любым сэнсе слова ёсць *адсутнасць уласнай процілегласці*¹¹, а таксама *здольнасць прымаць процілегласці*¹². Першае цвёрджаньне па-свойму праблематычнае, што спрычынена спэцыфікай слова «процілегласць» (*enantion*), але ня будзем на ім спыняцца, бо для нашых разважанняў яно ня

мае вялікага значэння. Намнога больш цікавым ёсць цвёрджаньне Стагірыта, што «ўзія здольная прымаць процілегласці (ιδίον τῆς οὐσίας (...) τῶν ἐναντίων δεκτικόν)». І гэта сказана як пра «першыя», так і пра «другія» ўзіі. Цяпер можам вярнуцца да вышэй пастаўленага намі пытання: наколькі апраўданай ёсць прачытваньне арыстотэлеўскіх другіх узіяў як субстанцыяў? Вось жа аказвацца, што таксама ўзія ў другім значэнні можа быць у пэўным сэнсе *над-ложжам*, *быро-stasis*.

Мы ўжо згадалі, што першыя ўзіі ў аналітычнай традыцыі атрымалі назву канкрэтных партыкуляраў. А другія ўзіі, тыпу «чалавек увогуле», «конь увогуле», «стол увогуле», называюцца ў гэтай традыцыі канкрэтнымі ўнівэрсальямі (*concrete universale*). Такім чынам, гаворка йдзе, з аднаго боку, пра неэмпірычныя аб'екты (да «чалавека ўвогуле» немагчыма дакрануцца, нельга яго ўбачыць або паслухаць), але, з другога боку, яны характарызуюцца *канкрэтыкай*. «*Con-cretus*» паходзіць ад *con-cresco* і значыць літаральна «зрастацца», «злучацца ў адно цэлае». *Канкрэтны* значыць «зросшыся», «суцэльны», «неразьдзельны». Цікава, што ў ангельскай мове прыжылося слова *concrete* са значэннем «бэтон», «шчыльна-цвёрдая маса».

Якую сэмантыку нясе ў такім выпадку словазлучэнне «канкрэтная ўнівэрсальія»? Атрымліваецца рэч цікавая: маем дачыненне з пэўным уяўленым аб'ектам (бо ж няма сэнсуальнага досведу згаданых «рэчаў-увогуле»), але гэтыя ўяўленыя аб'екты маюць сваю «вагу», сваю «шчыльнасць», «цвёрдасць», «устойлівасць» і — хочацца дадаць — «сілу гравітацыі». Узяцьце ў дзвюхкокссе вышэйпрыведзеных характарыстык сыгналізуе, што нельга іх успрымаць літаральна, тым ня менш, гэтыя мэтафарычныя характарыстыкі маюць на мэце паказаць *сілу чалавечага ўяўленьня*: дарма, што «чалавека-ўвогуле» мы ня бачым, але мы ўсё ж такі можам ператварыць яго ў «шчыльна-цвёрдую масу» *сілай свайго ўяўленьня*, можам учыніць яго «субстанцыяй» у наймацнейшым сэнсе гэтага слова.

Цяпер можам лепш зразумець вядомую тэзу Бэнэдыкта Андэрсана, што «нацыі — гэта ўяўленыя супольнасці». «Уяўленыя» — гэта яшчэ ня значыць «анталягічна слабыя». Уяўленыя аб'екты могуць быць вельмі «моцнымі», а іх існаваньне можа быць нават больш трывалым і працяглым, чым існаваньне бэтону, які ўтварае падмурак нашага дома. Уяўленыя аб'екты могуць характарызавацца вялікай «вагой» (гзн. быць «важнымі», быць «аксіялягічнымі цэнтрамі») і высокай «сілай гравітацыі» (гзн. прыцягваць да сябе і аб'ядноўваць паасобных індывідаў). Такім чынам, ўяўленая (непартыкулярная) *ousia* можа функцыянаваць у сьвядомасці чалавека як *над-става*, *над-ложжа*, *sub-stantia*.

Паспрабуем яшчэ больш праясьніць вышэйпастаўленую тэзу. Гляньма на карціны мастакоў Рэнэсансу. Часьцяком можам убачыць на іх *людзей*. Але якіх людзей? Ці людзей у сэнсе «першых узіяў», «партыкулярных» чалавекаў? Не, рэалістычнае малярства — гэта ўжо спэцыфіка мастацтва паловы XIX стагодзьдзя, а ў часы Рэнэсансу майстры імкнуліся маляваць *ідэальнага* чалавека. А ідэальны чалавек на карцінах тае пары — гэта ж нішто іншае, як прадукт «зрастаньня

ўвадно» (*канкрэтызацыі*) шэрагу ўяўленьняў аб чалавеку. У гэтым сэнсе «Мадонна» Леанарда да Вінчы ёсьць «канкрэтнай унівэрсальнай», а ня проста выявай-партрэтам паасобнай жанчыны. І вось так разуметья ўнівэрсаліі *могуць* функцынаваць у ролі *субстанцыяў*. Якім чынам? Напрыклад, калі юнак, сузіраючы мускулістых мужчынаў на карцінах Рафаэля, пачынае сам прымаць меры, каб «упадобніцца» да іх, то такім чынам ён *абаніраецца* на пэўныя канкрэтныя ўнівэрсаліі, яны *рэальна ўплываюць* на яго і многіх яму падобных і функцыянуюць, такім чынам, як *пад-ставы* (*sub-stantia!*) для многіх партыкулярных істаотаў. Вось у чым сіла ўяўленых канкрэтызаваных аб'ектаў. Гэта даволі моцныя аб'екты, на якія могуць «асядаць» розныя якасьці.

Чарговай рысай *ousia* ёсьць «неступнявальнасьць» (οὐ λέγεται μάλλον καὶ ἥττον). І гэта можна ўспрымаць як чарговую прычыну, дзеля якой клясычная інтэрпрэтацыя арыстотэлеўскай *узії* надоўга легітымавала тэрмін *substantia*. «Неступнявальнасьць» азначае пэўную «завершанасьць», «дадзенасьць», «нязьменнасьць». «Οὐ λέγεται μάλλον καὶ ἥττον» – калі літаральна перакладзем гэту фразу, дык яшчэ больш унікальна зададзенае ёй Арыстотэлем наканаваньне заставацца нязьменнай і завершанай: «[пра ўзію] немагчыма казаць, што яе “болеі” або “скупей”».

Зазірнем цяпер на хвілінку ў найбольш фундамэнтальную працу Стагірыта, у *Мэтафізыку*. Што цікава, у гэтай працы Арыстотэль вельмі часта выкарыстоўвае слова *ousia* ў сваіх гістарычна-філязафічных экскурсах, дзе ён рэфэруе погляды «старажытных» на тэму *першапачатку* і *першапрычыны*, славутай *arche*. Гаворачы пра разнастайныя спосабы разуменьня *прычыны* (*αἰτίον*), прыкмячае, што яе першым магчымым разуменьнем ёсьць менавіта *ousia*, якой прыпісвае значэньне τὸ τι ἦν εἶναι, гзн. нечага акрэсьленага і трывалага.¹³

Момант трываласьці асабліва падкрэсьлены ў іншым месцы, а менавіта там, дзе Стагірыт кажа, што «ўзія трывае, у той час, як яе станы зьмяняюцца». (Паколькі дадзены пераклад ёсьць маёй уласнай інтэрпрэтацыяй, прывяду грэцкі арыгінал разам з лацінскім перакладам: οὐσίαν ὑπομένουσας τοῖς πάθεσι μεταβαλλούσας, или: *substantia manente in passionibus vero mutata*.¹⁴)

Нельга тут абмінуць яшчэ аднаго цікавага моманту. У *Мэтафізыцы* «ўзія» часьцяком выступае ў такіх кантэкстах, якія сугеруюць зусім нечаканае, як на Арыстотэля, значэньне гэтага слова. Арыстотэль у пэўны момант заяўляе, што «ўзія – гэта тое, што складаецца(!) з процілегласьцяў»¹⁵, а не – як было ў *Катэгорыях* – «узія – тое, што прымае процілегласьці» (гл. вышэй). Тут Арыстотэлева *ўзія* нагадвае ўжо ня столькі схаластычную *substantia*, колькі раньнерэнэсансную *coincidentia oppositorum*, «спалучэньне процілегласьцяў», ідэю, якая ўтварала аснову тэалёгіі Міколы Кузанскага.

Узія – гэта, нарэшце, пітагораўская лічба (*arithmos*)¹⁶, нешта цалкам неэмпірычнае, непартыкулярнае і неканкрэтнае...

Усіх гэтых выяўленых намі сэнсаў *ousia* ў Арыстотэля будзе дастаткова, каб зрабіць пэўныя высновы.

1. Рэдукцыя *ousia* да *субстанцыі*, хутчэй за ўсё, неапраўданая ў інтэрпрэтаваньні Арыстотэля. Субстанцыя, разумеючы як падложжа, падстава, субстрат, – гэта толькі адзін з магчымых спосабаў разуменьня ўззіі Стагірытам.

2. *Ousia* для Арыстотэля была прыкладна тым самым, чым была *arche* для ёнскіх філэзафаў: яна выконвала функцыю *рэгулятарнай ідэі*, чагосьці, што накіроўвала пошукі і ня мела раз і назаўсёды ўстаноўленага значэньня.

3. Хоць *ousia* і была пазбаўлена адназначнасьці, то ўсё ж можна паспрабаваць указаць на «цэнтральнае» значэньне гэтага панятку. Зыходзячы з таго, што ўзія – неступнявальная і што яе характарыстычнай рысай «ёсьць тое, што яна, застаючыся ўвесь час адной і той самай, шляхам зьменаў можа прымаць процілегласьці»¹⁷, можна меркаваць, што Арыстотэлю рупіла наданьне ёй *эсэнцыялістычнай трактоўкі*¹⁸, гэта значыць, *ousia* мусіла рэгуляваць пошукі і знаходжаньні таго, што *трывалае, моцнае і фундамэнтальнае*.

А гэтым «трывалым», «моцным» і «фундамэнтальным» павінна была стацца *сутнасьць* (*eidōs, essentia*).

«Пра ўзіі – хопіць» – гэтымі словамі Арыстотэля, якімі ён заканчвае свае разважаньні пра ўзію ў *Катэгорыях*, можам закончыць і мы нашы разважаньні на тэму ўзіі ў Арыстотэля.

2. Рухомая і часуючая «прысутнасьць» Гайдэгера

Падчас разважаньняў над Гайдэгеравай «узійя» буду абапірацца на расейскія пераклады *Быцьця і часу*¹⁹ і *Асноўных паняткаў мэтафізыкі*²⁰. Але на самым пачатку, каб увесці момант напружаньня, прывяду крытычнае выказваньне Эрнэста Тугендхата на тэму Гайдэгерава разуменьня *οὐσία*:

«Гайдэгер ужо на раньнім этапе сваёй творчасьці лічыў, што можна паставіць тэзу, што грэцкае пачынаньне ад быцьця ўказвае са свайго боку на тэмпаральную інтэрпрэтацыю, а менавіта таго, што Плятон і Арыстотэль разумелі быцьцё як *паровсія* альбо *οὐσία*, а што значыць “прысутнасьць”».²¹

Гэта месца, дзе Тугендхат рэфэруе погляд Гайдэгера, а вось месца, дзе ён яго крытыкуе:

«Калі сялянскую загарадку акрэсьліваюць як *οὐσία*, дык маюць на ўвазе пэўную маёмасьць і гаспадарчую вартасьць, што ня мае нічога супольнага з прысутнасьцю. ... Сапраўды, *περιναί* значыць “быцьцё пры”, але зраўнаньне *паровсія* з *οὐσία* ёсьць папросту фальшывым».²²

Паспрабуйма, аднак, паразважаць над сэнсам гэтага «зраўнаньня» і дасьледаваць, ці сапраўды няма шанцаў – як сугеруе Тугендхат – апраўдаць гэта зраўнаньне.

2.1. Φύσις

Слова *οὐσία* паходзіць ад дзеяслова *εἶναι*, якое зазвычай перакладаецца як «быць». Падаецца, аднак, што старажытныя грэкі «вымаўлялі» гэтае слова інакш, чым мы сёння, яно не было для іх аж такім абстрактным. Няма сумневу, што мы маглі б знайсці больш сэмантичных аналёгіяў паміж грэцкім *einai* і габрэйскім *haja*, чым паміж *einai* і клясычным разуменьнем быцця і існавання. Як *einai*, так і *haja* могуць выступаць са значэннямі «ставацца», «паўставаць», «нараджацца», «жыць».²³

Гайдэгер, праўда, не супастаўляе слова *εἶναι* з габрэйскім *haja*, але выяўляе багацьце яго сэмантикі пры дапамозе іншага грэцкага слова: *φύσις*:

«Існае – па-грэцку *ὄν*, а тое, што чыніць існае існым, ёсць сутнасць гэтага існага і яго быццё. Грэкі акрэсьлівалі яго наймен *οὐσία*. Такім чынам, *οὐσία* ў Арыстотэля абазначае сутнасць існага: *physis*».²⁴

Такім чынам, словы *εἶναι*, *οὐσία*, *ὄν* Гайдэгер злучае са словам *φύσις*, якое паходзіць ад *φύω*, значэнне якога супадае са значэннем габрэйскага *хайа*: нараджацца, ставацца, паўставаць, буяць. Гэты дзеяслоў этымалагічна павязаны з лацінскім *fiо* (паўставаць) і ўтварае карань слова *φυτόν* (расьліна). *Φύσις*, такім чынам, значыў першапачаткова: раджэнне, плоднасць, разьвіццё, паўставанне.

Ousia-physis-паўставаньне азначае пэўны працэс. Праходзіць гэты працэс нібы дзесьці «ўпотаі»²⁵, ён «схаваны», «утоены». Існуе, аднак, магчымасць «ад-крыць», «прачытаць», «вы-явіць» гэты таемны працэс. Дзеецца гэта цераз *мову* (*λόγος*).

Тут, аднак, трэба мадыфікаваць пастановаку справы. Гаворка насамрэч ідзе ня столькі пра тое, каб «адкрываць» *ousia-physis*, а каб *даць магчымасць* ёй *самой* адкрывацца. Трэба адмовіцца ад актывісцкай пазыцыі, пазыцыі «адкрывальніка» быцця. Трэба адмовіцца ад стаўленьня да быцця як да прад-мету (гзн. таго, што «кінута перад намі»), а паставіцца да яго як да нечага таемнага ў сваёй *самабытнасці* і самабытнага ў сваёй *таемнасці*. Гэтаксама, як у выпадку кволай расьлінкі, якую хочам уратаваць і дазволіць ёй расьці (=пра-явіцца), мы дбаем пра тое, каб забяспечыць ваду, паветра і святло, так у выпадку быцця-фізіс мы мусім – хочучы, каб яно пра-явілася – даць *мову*. Але – увага! – расьлінка павінна ў канчатковым пляне *сама* ўзрастаць, нельга яе «праяўляць» шляхам брутальнага пацягваньня ўверх, бо інакш вырвем яе з караньнем і знішчым. Гэтаксама і быццё, атрымаўшы ад нас «мову», павінна *само* загаварыць, нельга быцця «загаворваць», патрабуючы, каб яно раптам і неадкладна праявілася ўва ўсёй сваёй поўні. Інакш можна занядаць гэту «мову быцця» і за-быць тое, чым першапачаткова ёсць *physis-ousia-паўставаньне-раджэнне*.

Перакананьне ў тым, што эўрапейская культура даўно ўжо пазначана сындамам *Seinvergessenheit* (за-быццё быцця, расстаньне з быццём як нечым *родным-родзячымся*) зьяўляецца для Гайдэгера

адпраўным пунктам ягонай філізафічнай рэфлексіі.²⁶ Вось жа *ousia-physis* зьяўляецца для яго адным з момантаў (сама)выяўленьня быцьця. У кнізе *Sein und Zeit* Гайдэгер імкнецца паказаць гэта пры дапамозе словаў *phainomai* і *logos*.

2.2. *Φαινόμενον*

Вядучай тэзай тут падаецца наступная: «Фэномэн – гэта само-ў-сабе-выяўленьне, гэта свайго роду спатканьне нечага»²⁷. Зьяўленьне мэтафары «спатканьня» тут ёсьць, відавочна, рэхам палемікі з паноўнай у часы Гайдэгера мадэллю навукі, водле якой навука – гэта аб’ектынае (прад-метнае) пазнаньне. Інтэрпрэтуючы «*phainomenon*» як *спатканьне*, нямецкі мысьляр імкнуўся, відавочна, унаваяць момант асабістага (суб’ектыўнага) стасунку, калі пачуцьці, інтуіцыі, прэканцэпцыі (элементы, пагарджаныя ў «прадметніцкай» мадэлі навукі) ня толькі дапушчальныя, але нават неабходныя для таго, каб працэс пазнаньня быў пасьпяховым.²⁸

Але тут бачна ня толькі рэха палемікі з прыхільнікамі пазытывісцкага, эмпірычна-лягічнага падыходу да навукі. У вышэй-цытаваным выказваньні можна заўважыць таксама водгук спрэчкі з філязофіяй Гусэрля і ягоным пастулятам «безумоўнага аб’ектывізму». Гайдэгер прымае заклік *zurück zu den Sachen!* (назад да рэчаў!), але тлумачыць яго іначай: справа ня ў тым, каб заняць прадметніцка-пазнавальную пазыцыю, а ў тым, каб «выйсьці насустрач» быцьцю і перажыць тое «спатканьне», падчас якога быцьцё *φαίνεται* (мэдыяльна-пасыўная форма) – само-выяўляецца, выходзіць са схованкі і *φαίνει* (актыўная форма) – выяўляе тое-што-знаходзіцца-побач, тое, што «ёсьць-пры», гзн. *пры-сутнае*.

Этымалягічны аналіз дазваляе Гайдэгеру заўважыць некалькі дадатковых важных аспэктаў самавыяўленьня быцьця. Хацелася б тут паказаць на наступны. Філёзаф кажа:

«*Φαίνω* мае корань *φα-* са значэньнем *φῶς*, гзн. *святло, яснасьць*, тое, у чым нешта заўважае само сябе, само празь сябе становіцца бачным».²⁹

Мэтафорыка сьвятла і мэтафорыка спатканьня ёсьць, бадай што, ядром «фэнамэналягічнае інтуіцыі» М. Гайдэгера. Такім чынам, *ousia* (сутнае) ніяк нельга аддзяліць ад *para-ousia* (пры-сутнае). Быцьцё як нешта, што *паўстае* і што *дазваляе сябе заўважыць* можа і павінна быць атаясамлена з пры-сутнасьцю, быцьцём-пры, быцьцём-тут-яўным.

Самавыяўленьне быцьця, магчымасьць быць заўважаным як яўнае можна назваць *гатуўнасьцю*. Але каб гэта праяўленьне-прысутнасьць сапраўды рэалізавалася, павінен зьявіцца *logos*.

2.3. *Λόγος*

Гэтае слова, як вядома, характарызуецца багатай сэмантыкай. Для некаторых гэта можа быць пракляцьцем (бо слова з багатай сэ-

мантыкай часта бывае вінаватым у розных непаразуме́ньях), а для іншых можа быць выдатнай нагодай для эўрыстыкі, паколькі полісэмія дае магчымасьць выявіць *шматаспэктнасьць* пэўнае зьявы. Гайдэгер, несумнеўна, належыць да гэтых другіх, гзн. да тых, хто ня толькі ўмее заўважыць шматзначнасьць слова, але і плённа выкарыстаць гэту шматзначнасьць. Гайдэгер пачынае ад адмоўнага цьверджанья:

«*Λόγος* ня значыць, ва ўсякім разе, ня значыць першапачаткова: судзьне, калі пад гэтым будзем разумець “зьязваньне” альбо “настаўленьне” (прызнаваньне – адкідваньне)».³⁰

Крыху пазней філэзаф выбудоўвае сям’ю сынонімаў аналізаванага слова і зьявртае асаблівую ўвагу на *δήλουν* – выяўленьне таго, аб чым ідзе гаворка, і *ἀποφάνσις* – гэты арыстотэлеўскі тэрмін указвае на аспект «вы-казваньня» логасу³¹. У гэтай сям’і зьяўляецца таксама слова *εὐχή* – малітоўная просьба, маленьне. Тым аднак, да чаго нас хоча падвесці нямецкі мысьляр, ёсьць *ἀλήθεια*:

«Праўдзівасьць лёгасу, разуме́тая як “праўдаваньне”, *ἀληθείην*, зьямшае ў сабе: выявіць тое, аб чым ідзе мова».³²

І вось тут выяўляецца значэннае сваяцтва (і ўзаемадапаўняльнасьць) лёгасу і файномэну:

«У *λέγειν* у якасьці *ἀποφαίνεσθαι* зь яго несхаванасьці [казаць сутнасьць] і дазволіць убачыць як незакрытае (*ἀληθές*), ад-крыць».³³

Націск тут пакладзены на самавыяўленьне быцьця. Менавіта шляхам *λεγейн* (маўленьня) можа адбывацца гэтае выяўленьне. Адсюль, *Denker und Dichter* (мысьляр і пясняр) успрымаюцца Гайдэгерам як ахоўнікі быцьця.³⁴ Лёгас Гайдэгера мае мала супольнага зь «-лёгіямі» ў тых значэньнях, у якіх яны функцыянуюць як складовыя часткі такіх тэрмінаў, як бія-лёгія, філя-лёгія, антрапа-лёгія. Гайдэгераўскі лёгас – гэта ня столькі *вывучэньне* быцьця, колькі *спатканьне* быцьця, пры-сутнасьць, сьвядомае-быцьцё-пры, пры-быцьцё, *para-ousia*...

Падагульненьне. Можа, і няма радыкальнага расколу паміж філязофіямі Арыстотэля і Гайдэгера ў справе разуменьня слова *ousia*. У абодвух выпадках гэтае слова характарызуецца (непазьбежнай) полісэміяй і ў абодвух выпадках яно явіцца як «нявыяўлена скарбніца» досьведу быцьця. Арыстотэль, аднак, рэалізуочы эсэнцыялісцкі праект мэтафізыкі, ператварае *ousia* ў прынцып шуканья таго, што трывалае, сталае і нязьменнае. Дзеля гістарычнай справядлівасьці трэба, аднак, нагадаць, што «субстанцыялізацыя» *ousia* ёсьць чымсьці другасным і пазьнейшым, ёсьць пэўным інтэрпрэтацыйным прыёмам лацінамоўных перакладчыкаў, але сам Арыстотэль даў падставу, каб менавіта такая інтэрпрэтацыя «наклалася» на ягоную ўзію.

У выпадку Гайдэгера *ousia* сталася сынонімам *physis*, чагосьці, што родзіцца, паўстае, буяе і явіцца (*phainetai*) пры дапамозе лёгасу. Яна ёсьць для яго ня столькі *сутнасьцю* рэчаў (як гэта было ў Стагірыта),

колькі *рухам* рэчаў, а дакладней, *рухам прысутнасці*, пры-быццём, выйсцем-з-за-быцця.

3. «Сутнасць» і «прысутнасць» у беларускай прасторы

Як было ўжо пазначана ўва ўступе, мэтафізыка сутнасці Арыстотэля і філязофія прысутнасці Гайдэгера могуць трактавацца як два фонны двух магчымых спосабаў мыслення аб Беларусі – «праблемнага» і «беспраблемнага». Праблемнае мысленне аб Беларусі мы акрэслілі як мысленне, якое дапускае плюралізм у фармуляванні і канкрэтызацыі нацыянальнай ідэі. Суадносна, беспраблемнае мысленне характарызуецца тым, што забараняе «праблематызаваць» нацыянальную ідэю, імкнецца замацаваць адзіна правільную, артадаксальную версію гэтай ідэі. Цяпер паспрабуем высветліць, якім чынам гэтыя два тыпы мыслення суадносяцца з двума разуменьнямі быцця – арыстотэлеўскім і гайдэгераўскім.

3.1. «Арыстотэлеўская» беларуская нацыя

Быццём у найпаўнейшым сэнсе слова зьяўляецца для Арыстотэля *ўзія*. У працэсе рэфлексіі над яго канцэпцыяй *ўзіі* мы выявілі яе наступныя асаблівасці:

- а) *ўзія* – гэта нешта *канкрэтнае*:
 - *ўзія* – «цвёрда-шчыльная маса»;
 - *ўзія* – суцэльная рэч, неразъдзельнае цэлае, элементы якога «зрасьліся» адно з другім;
 - *ўзія* – лёгка распазнавальны аб'ект (гнасэалягічна беспраблемны);
- б) *ўзія* – гэта *хурокеітэнон*, падложжа, падстава, база;
- в) *ўзія* – тое, на чым могуць «асядаць» якасці і процілегласці;
- г) *ўзія* – гэта *arche* (першапачатак), *aition* (першапрычына), *to ti en einai* (нешта трывала-акрэсленае);
- д) «пра ўзію нельга сказаць, што яе “болей” або “скупей”» (неступнявальнасць *ўзіі*);
- е) *ўзія* – гэта *эйдас*, *эсэнцыя*, *сутнасць*;
- ж) *ўзія* – гэта тое, што застаецца тым самым, у той час, як яго станы змяняюцца.

І цяпер можам вобразна ўявіць сабе такую карціну: вось, падчас нашай дрэмкі *ўзія* з арыстотэлеўскага дыскурсу перапаўзае ўпотаі у беларускі нацыянальны дыкурс (беспраблемнага тыпу) і ператвараецца ў *нацыю*, захоўваючы ўсе пералічаныя асаблівасці, але ў відазьмененым выглядзе.

У беспраблемных дыскурсах *нацыя* функцыюе як «цвёрдашчыльная маса», як *concrete* (бэтон), нешта канкрэтнае, непарушнае і вечнаснае. «Шчыльнасць» дасягаецца тут шляхам перапаўнення аповедаў аб Беларусі моцнымі вобразамі, такімі, якія ангажуюць эмоцыі і ўяўленне чалавека. (Згадайма спосаб апавядання Пазьняка пра «адвечную беларуска-расейскую вайну» альбо спосаб

апазданьня савецкай прапаганды пра «Вялікую Айчынную вайну»). «Цвѣрдасьць» дасягаецца шляхам спалучэньня эмацыійных вобразаў з суровым маральным мэсыджам («Дык не забывайцеся пра ўрокі беларуска-расейскай вайны!», «Не забывайцеся пра ўрокі Вялікай Айчыннай вайны!»). Паколькі беспраблемныя дыскурсы маюць зазвычай антылібэральна-кансэрватыўны характар, згаданыя эмацыійныя вобразы трактуюцца як нешта непарушнае і вечнае. Кажучы словамі Фуко, яны функцыянуюць як «канчатковы слоўнік» (= «бэтон» = «канец дыскусіяў» = «кропка»).

Паколькі нацыя ўтварае «цвѣрда-шчыльную масу», яна характарызуецца моцнай *цэльнасьцю*. Беспраблемныя дыскурсы пазьбягаюць мэтадалягічнай індывідуалізацыі, гзн. адкідаваюць «з парогу» пытаньні такога тыпу: а ці ўсе беларусы змагаліся заўжды супраць Расеі, ці ня было часам так, што *розныя* беларусы цягам гісторыі *па-рознаму* ставіліся да ўсходняга суседа. І зноў жа, у выпадку альтэрнатыўнага беспраблемнага дыскурсу: а ці ўсе беларусы, што змагаліся на баку СССР, былі маральна і патрыятычна бездакорнымі? Ці апраўдана ўсіх гзв. «калябарацыністаў» кваліфікаваць *en bloc* як здраднікаў? Беларускі народ у згаданых нарацыях прэзентуецца як звышындывідуальная *цэльнасьць*, сутнасьць якой незалежная ад паасобных індывідаў, якія належаць да гэтай *цэльнасьці*.

Паколькі нацыя ў беспраблемных дыскурсах канкрэтызавана пры дапамозе кандэнсацыі эмацыійна нагружаных вобразаў, яна лёгка распазнавальная, беспраблемная ў гнасэалягічным пляне. «Толькі сьляпы і глухі можа ня бачыць, колькі бедаў нам прынесла Расейская Імпэрыя!» «Толькі сьляпы і глухі можа ня бачыць, які подзвiг учынілі савецкія беларусы падчас Вялікай Айчыннай вайны»...

Нацыя ў беспраблемных дыскурсах – гэта таксама падмурак, падстава, падлога, база, фундамэнт, корань. Пазьняк піша у *Беларуска-расейскай вайне*:

«Без каранёў нічога доўга не існуе. У беларусаў, як у мала каго іншага, ёсьць магутны гістарычны грунт – іхняя вялікая дзяржава, якую яны страцілі ў канцы XVIII стагодзьдзя ў выніку міжнароднай змовы і наступнай затым расейскай акупацыі».

«Неабходна знайсці трывалы і моцны падмурак» – гэта найчасцей паўтараны імператыў падчас афіцыйна-ідэалягічных сэмінараў на пачатку бягучага дзесяцігодзьдзя. Нацыя, аформленая ў бел-дзярж-ідэалёгію, і сталася тым падмуркам-падставай-базай, на якую *абавязаны* абAPERціся кожны «сумленны» грамадзянін РБ.

Нацыя – гэта тое, на чым могуць асядаць «якасьці» і «процілегласьці». Зянон Пазьняк, сам будучы крайней правай арыентацыі, у свой час запрашаў камуністаў уступаць у БНФ, а нядаўна выдаў кнігу *Гутаркі з Антонам Шуклялойцем*, дзе зьмешчаны ягонныя інтэрвю зь беларускім нацыяналістам, які заўжды вызнаваў лева-рэвалюцыйны сьветапогляд. Пазьняк дапускаў і дапускае існаваньне «процілегласьцяў» (палітычных, культурных, рэлігійных), але толькі ў межах, вызначаных БНФ: можна адрозьнівацца паміж

сабой, але толькі да той пары, пакуль гэтыя адрозьненні не парушаюць нацыяналістычнай артадоксіі. На процілеглым баку падобную канцэпцыю прапагуе адзін з афіцыйных ідэолягаў Уладзімер Мельнік:

«Ідэйная разнастайнасць у грамадзянскай супольнасці мае права на існаванне толькі ў межах асноўнапалеглых каштоўнасцяў нацыянальна-дзяржаўнай ідэалёгіі. ... Усякі іншы “плюралізм” ёсць калябарацыянізмам і кампрадорствам, які ўва ўсіх краінах пераследуецца па закону».

Нацыя – гэта *arche*. Яна – першапачатак, першапрычына і трывала-акрэсленае быццё. «Вярнуць гістарычную сьведамасць у родны дом – у Вялікае Княства Літоўскае. Наступны абавязковы этап – палітычны: вярнуць афіцыйную назву дзяржавы!» – заклікае Пазьняк у сваёй *Вайне*. Вялікае Княства Літоўскае як назва і як гістарычная нарацыя явяцца тут як *arche* беларускага народу, тое, што пранікае і ажыўляе нашу нацыю, без чаго яна нежыццяздольная. ВКЛ-Беларусь для Пазьняка – гэта тое самае, што вада для Талеса, паветра для Анаксімена альбо агонь для Геракліта. Пачаць вызнаваць нацыяналістычную нарацыю пра ВКЛ значыць «пачаць жыць», беларус без яе тое самае, што расьліна без вады:

«Калі гэтага не зрабіць – значыць будаваць незалежнасць на пяску, запраграмаваць шчарбатае, трэснутае грамадства з кволай самаідэнтыфікацыяй, поўнае супярэчнасцяў на роўным месцы і абсурдных спрэчак па недыскусійных пытаннях».

Яшчэ больш радыкальным у гэтым пляне падаецца выказванне Ул. Мельніка: «Разбурэнне беларускай дзяржаўнай ідэалёгіі ёсць разбурэннем і самой дзяржавы». Такім чынам, пэўнаму інтэлектуальнаму канструкту, якім ёсць афіцыйная ідэалёгія, прыпісана такая моц, што ад яе быццам мае залежаць існаванне самой дзяржавы. Белдзяржыдэалёгія – гэта ня проста *arche-пачатак*, але Альфа і Амэга, Пачатак і Канец усякага магчымага дыскурсу ў Беларусі.

Нацыя ў беспраблемных дыскурсах неступнявальная. «Неступнявальная», бо не падлягае фундаментальнай карэкцыі. Яе эсэнцыя – сталая і нязьменная, адсюль спроба яе перагледзець ці аспрэчыць будзе – згодна з думкаю Мельніка – залічана ў разрад антыдзяржаўнай дзейнасці, а згодна з думкаю Пазьняка, будзе азначаць пагружэнне ў супярэчнасці і «абсурдныя спрэчкі па недыскусійных пытаннях».

Нацыя зьяўляецца неступнявальнай (= нетыкальнай) таму, што мае сталую і нязьменную *сутнасць*. Паняцце сутнасці рэпрэзэнтуюцца ў мэтафізыцы Арыстотэля двума тэрмінамі: εἶδος і φύσις. Сама этымалёгія першага слова тут дужа інфарматыўная. Εἶδος паходзіць ад дзеяслова εἶδω, які значыць «бачу». У даклясычную пару, калі яшчэ гук «в», абазначаны дыгамай *F*, ня быў зьнікшы з грэцкай мовы, слова εἶδω мела форму *Feiδω* (veido), дзякуючы якому можам заўважыць яго яскравае сваяцтва з нашымі словамі «відзець», «від» і літоўскім

«veidas» (твар). Такім чынам, веданьне нацыянальнай сутнасці-*eidos* становіцца магчымым дзякуючы спецыфічнаму сузіранню, здольнасці ўбачыць «глыбіню» нацыі. Вынікам гэтага сузірання ёсць адкрыццё беларусаў як пэўнага «віду», які – разуметы як адно цэлае – мае нязьменныя і сталыя рысы (тое, што «абрысоўвае» беларусаў, адрознівае ад іншых) на падабенства да кожнага іншага біялагічнага віду. Гэтае сузіраньне дае таксама магчымасць пазнаць сапраўдны «твар-выгляд» (па-расейску зноў жа *вид*) беларусаў, а нават зазірнуць глыбей – у іх калектыўную душу. Такім чынам, згодна з афіцыйнай ідэалёгіяй, сутнасць-эйдас беларусаў заключаецца ў наступным: прыналежнасць да рускага цывілізацыйнага масыву – гэта іх родавая прыналежнасць, а быццё *беларусамі* – відавае адрозненне (паводле Мельніка). У выпадку альтэрнатыўнага нацпраекту гэтаю «сутнасцю» зьяўляецца вялікакняская сьведамасць, прычым «вялікакняскасць» азначае валоданьне мовай ВКЛ (бясспрэчна, беларускай) і сьведамасць таго, што ВКЛ-Беларусь – ахоўніца Хрысьціянства і эўрапейскай цывілізацыі, а таксама натуральны вораг Расейскай Імпэрыі (як антытэзы эўрапейскасці).

Арыстотэль нярэдка стасуе таксама слова *physis* прыкладна з такім значэньнем, што і *eidos*. У арыстотэлеўскім *physis* на першы плян выходзіць нешта іншае, чым у Гайдэгера: ня столькі момант раджэньня-паўставаньня, колькі момант *скіраванасці-да*. Пазнаць фюзіс пэўнае рэчы значыць пазнаць яе прызначэньне і канчатковую форму. Ведаць, якім будзе шчанюк, калі вырасьце і дасьпее – значыць пазнаць ягоную фюзіс. Такім чынам, *physis* – гэта ня што іншае, яе *ідэалёгема прагназавальнасці*. Непраблемныя дыскурсы зазвычай змяшчаюць у сабе прагноз-прароцтва, якой будзе Беларусь у «больш дасканалых» сваіх формах, што ёй «наканавана». «Беларусь, дзе паўсюль пануе беларуская мова і ня будзе нідзе чуваць расейскага мату» – вось беларуская сутнасць-фюзіс у пазьнякоўскім варыянце. «Беларусь гісторыяй, часам і становішчам прызначана, відавочна, выканаць агромністую ролю – ролю духоўнага лідэра ўсходнеславянскай цывілізацыі» – вось лукашэнкаўская вэрсія беларускае фюзіс.

Беларуская нацыя, гэтаксама як арыстотэлеўская ўзія, застаецца той самай, у той час, як яе станы змяняюцца. Тое, што я пераклаў як «станы», у арыгінале – *πάθος*, а ў лацінскім перакладзе *passio*. *Pathos-passio* ўказваюць на момант «пасіўнасці», то бок, «успрымальнасці» да вонкавых ўздзеяньняў. У афіцыйным дыскурсе выразна явяцца тры патасы (вонкавыя мадыфікацыі): патас савецкай пары (са знакам плюс), патас дэсаветызацыі першай паловы 1990-х гг. (са знакам мінус) і патас лукашэнкаўскай эпохі (зноў са знакам плюс). Нарацыя пра дасавецкую Беларусь у афіцыйным дыскурсе даволі ўбогая зместава, часта цьмяная, а часам і супярэчлівая (напр. афіцыйная прапаганда раз нападае на тых, хто ўзьявічаюць часы ВКЛ, трактуючы прывязанасць да вялікалітоўскай нарацыі як «нацыяналістычнае адхіленьне», а іншым разам сама спасылаецца на слаўную веліч ВКЛ). У альтэрнатыўным дыскурсе дамінуе ў гэтым пляне віктымістычна-трыюмфалісцкая рыторыка, дзе старанна вы-

лучаны патасы акупацыяў і патасы пасьпяховага вызваленьня ад іх (прычым вызваленьне ад апошняй «акупацыі» яшчэ не завершана). Нацыя, аднак, пры ўсёй зьменлівасьці яе «патасаў» застаецца *той самай*. А адзіна вернымі ахоўнікамі і ўладальнікамі праўды аб яе тоеснасьці (быцьця *той самай*) зьяўляюцца адпаведныя дыскурсы: для прыхільнікаў лукашэнкаўскага курсу – белдзяржыдэалёгія, а для нацыянал-кансэрватараў – ідэалёгія КХП БНФ.

Такой явіцца Беларусь у дыскурсах «арыстотэлеўскага» тыпу.

3.2. «Гайдэгераўская» беларуская нацыя

Для Гайдэгера ўзія – гэта тое, што чыніць існае існым. Падчас разважаньняў над «узіялягчнымі» досьледамі Гайдэгера мы вылучылі наступныя асаблівасьці:

а) узія – гэта фізіс (*physis*), але разуметая іначай, чым у Арыстотэля. Фізіс – гэта:

- раджэньне-паўставаньне-плоднасьць;
- тое, што існуе «прытоена», «у схаванасьці»;
- тое, што самавыяўляецца;

б) узія-фізіс выяўляецца дзякуючы *спатканьню* са своеасаблівым быцьцём: тут-быцьцём, *Dasein*;

в) узія мае «алетічную» прыроду: будучы адпачатна «летальным» (=прыхаваным), яна ўвесь час «а-летэізуецца» (=выходзіць з утоенасьці);

д) узія сама стварае ўмовы яе ўбачаньня (спатканьня): у працэсе самавыўленьня яна нібы выконвае «самападсьветку», стварае магчымасьць убачыць-спаткаць яе ў ейным уласным сьвятле;

е) для самавыўленьня ўзіі неабходна мова-лёгас. Мы «пазычаем» мову ўзіі-фізіс, каб яна сама магла завяршыць працэс самавыўленьня;

ж) самавыўленьне ўзіі-фізіс праз мову мае *эўхатычны* (малітоўны) характар.

На папярэднім этапе нашых дасьледаваньняў мы бачылі карціну, як арыстотэлеўская ўзія ціхенька перапаўзае ў беларускі дыскурс і ператвараецца ў нацыю. А што будзе калі гайдэгераўская ўзія ператворыцца ў беларускую нацыю?

Перадусім наша нацыя набудзе характар таямнічага зернейка, якое вось-вось павінна нарадзіцца-праявіцца, хоць ніхто пры гэтым дакладна ня ведае, *што* паўстане з гэтага зерня. Мы можам гадаць-здагадацца, але ў канчакowym пляне мусім паціснуць плячыма і пільна сачыць за тым-што-родзіцца-паўстае.

Калі хочам стацца годнымі ўдзельнікамі гэтага ўзрушальнага працэсу раджэньня, то мусім падрыхтавацца да *спатканьня*. Менавіта так: не *ісьці* на спатканьне, а *падрыхтавацца* да яго. Нашы душы яшчэ не гатовы да гэтага спатканьня. Мы прывучаны да *дыстанцыі*, да жыцьця на адлегласьці адзін да аднаго. Савецкі соцыюм (так называцца казарма, якую мы ўчора ці пазаўчора пакінулі) прывучыла нас жыць *шчыльна* але *самотна*.

Нацыя выходзіць з утоенасьці. Мы можам «спалохаць» яе. Спалохаць празьмернай патрабавальнасьцю, напрыклад: гэі, станься нармальнай эўрапейскай нацыяй! (Ад самых слоў тыпу «будзь нармальным» дрыжыкі праходзяць па целе дарослага чалавека, а што ўжо казаць пра дзіця, якое вось-вось родзіцца...)

Нацыя ў працэсе «алетэізацыі» (выісьця з утоенасьці) стварае для сябе і для нас «падсьветку». Такім чынам, мы мусім, хочучы заўважыць родзячуюся нацыю, адкрыцца на яе «натуральнае сьвятло» і ня злоўжываць штучным асьвятленьнем. «Натуральным сьвятлом» называю тут тое, што гаворыцца-выяўляецца ў народзе. Тут патрэбен разважлівы рэспэкт да ўсяго таго, што чыніцца і гаворыцца ў брудных кварталах нашых гарадоў, у запушчаных вёсках і нялюбых калгасах. «Штучнае сьвятло» – гэта сьвятло інтэлектуальных канцэпцыяў (напр. Арыстотэля і Гайдэгера), якое мае сваю вартасьць толькі тады, калі сваім сьвятлом не «асьляпляе», ня чыніць сьляпымі і глухімі на тое, што робіцца/гаворыцца ў народзе.

Чарговы важны і адначасна нэўратычны момант – гэта *мова*. На пачатку ХХ стагодзьдзя сьветачы-адраджэнцы ішлі ў народ з алоўкам і блякноцікам, уважліва слухалі і сквапна запісвалі словы, якія вымаўляліся ў народзе. Пазьней на нейкі момант аддаляліся і асьцярожна, імкнучыся захаваць усе фанічныя і сэнсавыя адценьні, перапрацоўвалі гэтыя словы, надавалі пачутай мове літаратурны характар, каб потым вярнуцца ў народ зь перапрацаванай але ўадначас той самай народнай мовай і ўручыць масам *іхнюю* ж мову, толькі больш моцную, больш дзейсную, больш вызвольную.

Сёньня беларуская мова знаходзіцца ў сытуацыі дагайдэгераўскага *Sein*. Яна заблякавана ў сваім паўставаньні-раджэньні, прычым заблякавана ня столькі «вонкава», колькі «ўнутрана». Натуральная мова беларусаў раз-пораз «прасьвечвае», «прарываецца» скрозь штучныя лінгвакультурныя напластаваньні, «нагадвае аб сабе» пры дапамозе розных «дзеканьяў», «цеканьяў», «гхаканьяў», ад якіх большасьць русыфікаваных беларусаў так і не змагла пазбавіцца, але сама сваімі сіламі мова няздольная «выісьці з утоенасьці».

Існуюць, аднак, дзьве крайне непажаданыя стратэгіі адносна мовы. Першая – гэта пасьлядоўнае блякаваньне мовы. Другая – ваяўнічая беларусізацыя. Разбурыць блякады, вызваліць мову! – з такім заклікам носяцца дзясяткі нацыяналістаў-рэвалюцыянэраў, не разумеючы, што *блякада – гэта частка душы чалавека*. А ўварваньне ў душу чалавека – гэта забаронены акт. Кожны чалавек у канчатковым пляне *сам* вырашае, што яму рабіць з тымі блякадамі, якія месцяцца ў ягонай душы.

Быцьцё беларускага народу зможа пасьпяхова праяўляцца толькі ў атмасфэры ўзаемавагі і ўзаемаслуханьня. А гэта немагчыма без *унутранага супакаеньня*. А ўнутранае супакаеньне будзе немагчымым, калі не актывізуецца адна з найважнейшых функцыяў лёгасу, на якую зьвярнуў увагу Гайдэгер – *eusbe*, малітва-просьба. Вельмі ўражвае тое, што інтуіцыя філэзафа-агностыка не абмінула гэтага аспэкту чалавечай экзистэнцыі. Момант «эўхэ» праچытваю як неабходнасьць

нам усім пахіліць галовы перад Тым-Што-Пераўзыходзіць. Момент малітвы – гэта момант узаемаперапрашэння, узаемапрабачэння і ўзаемападзякі.

Такой явіцца нацыя, убачаная з гледзішча экзыстэнцыяльнай анталёгіі Гайдэгера. Яна – кwoлы і далікатны твор, які патрабуе нашай любові і *свайёй* мовы. Патрабуе таксама слуханьня і дабразычлівай *прысутнасці*. Будучы быцьцём утоеным, «прыхаваным», нацыя явіцца як *праблемная зьява*. Таму яе разьвіццё магчыма толькі ў атмасфэры шматгалосся і плюралізму. Але не абы-якога плюралізму. Не такога, як у 1990–94 гг., калі было шмат гаварэння, а мала слуханьня. Патрэбен плюралізм, які будзе пазначаны *эўхатызмам* – момантам супакаення і супольна-малітоўнага засяроджання.

Беларусь не адзін раз пацярпела ад навязвання ёй такой ці іншай *сутнасці*. Таму наўрад ці ашчасьлівяць яе чарговыя эсэнцыялісцкія нацыянальныя праекты. Беларусь, разумеючы як *patio* (літаральна: *роднае*) і як *physis* (літаральна: *тое-што-родзіцца*) патрабуе папросту *прысутнасці*. Уважлівай, прытомнай і дабразычлівай прысутнасці. І толькі ў гэтым бачу Быцьцё і Час беларускага народу.

Заўвагі

- ¹ Палескі Я. *Прыгоды двайной прапіскі* // ARCHE. 1 (2006).
- ² Тамсама.
- ³ Падчас цытавання буду карыстацца выданьнем: Arystoteles. *Kategorie i hermeneutyka z dodaniem Isagogi Porfiriusza*. Przełożył, wstępem i przypisami opatrzył Kazimierz Leśniak, Warszawa: PWN, 1975.
- ⁴ Буду карыстацца выданьнем: Arystoteles. *Metafizyka*. T. I, II. Tłum. Tadeusz Żeleźnik, Lublin: KUL, 1996.
- ⁵ Магчымы больш інтэрпрэтацыўны, але таксама больш зразумелы пераклад: «...тым, што ня можа функцынаваць як выказнік для пэўнага дзейніка».
- ⁶ *Kategorie*. 2a 11–17.
- ⁷ Тамсама. 2b 40–42.
- ⁸ Зноў жа магчымы інтэрпрэтацыйны і больш ясны пераклад: «...але “чалавек” і “жывёліна” могуць функцынаваць як выказнікі для пэўных дзейнікаў».
- ⁹ Тамсама. 3b 12–17.
- ¹⁰ Тамсама. 3b 18.
- ¹¹ Тамсама. 3b 24.
- ¹² Тамсама. 4a 10.
- ¹³ *Metafizyka*. 983a 27.
- ¹⁴ Тамсама. 983b 10.
- ¹⁵ Тамсама. 986b 8.
- ¹⁶ Тамсама, 987a 18.
- ¹⁷ *Kategorie*. 4a 55–57.
- ¹⁸ Пар.: Popper K. R. *Spoleczeństwo otwarte i jego wrogowie*. T. II: *Wysoka fala prorocत्व: Hegel, Marks i następstwa*. Tłum. Halina Krahełska. Warszawa: PWN, 1993. S. 15–17.
- ¹⁹ Хайдеггер М. *Бытие и время* / Пер. В. В. Бибихина. Харьков: «Фолио», 2003.

- ²⁰ Хайдеггер М. *Основные понятия метафизики* / Пер. В. В. Бибихин // *Вопросы философии*. 9 (1989).
- ²¹ Tugendhat E. *Heideggera pytanie o bycie* // Tugendhat E. *Bycie. Prawda. Rozprawy filozoficzne*. Tłum. Janusz Sidorek, Warszawa: Terminus, 1999. S. 146–147.
- ²² Тамсама. С. 147.
- ²³ Больш падрабязны разбор сэмантыкі габрэйскага «хайа» гл.: Рудкоўскі П. *Эротыка біблейнага слова* // *АРСНЕ*. 6 (2005). С. 67–68.
- ²⁴ Хайдеггер М. *Основные понятия...* С. 139.
- ²⁵ Рог.: Хайдеггер М. *Основные понятия...* С. 136.
- ²⁶ Пар.: Бибихин В. В. *Предисловие к публикации* // *Вопросы философии*. 9 (1989). С. 113–114.
- ²⁷ Хайдеггер М. *Бытие и время...* С. 46.
- ²⁸ Пар.: Бибихин В. В. *Предисловие...* С. 109.
- ²⁹ Хайдеггер М. *Бытие и время...* С. 46.
- ³⁰ Тамсама. С. 50.
- ³¹ Тамсама.
- ³² Тамсама. С. 50–51.
- ³³ Тамсама. С. 51.
- ³⁴ Бибихин В. В. *Предисловие...* С. 113.